

SALARII, BURSE ȘI ÎMPRUMUTURI. CONTRIBUȚII LA ISTORIA EPARHIEI GRECO-CATOLICE DE ORADEA

Blaga MIHOC*

SALARIES, SCHOLARSHIPS, LOANS. CONTRIBUTIONS TO THE HISTORY OF THE GREEK CATHOLIC DIOCESE OF ORADEA

Abstract

Due to its wealth, the Greek Catholic Diocese of Oradea funded many academic institutions, during several years, as we pointed out in this work. At the beginning the salaries of the teachers from these institutions were low, but in years, the bishops Mihail Pavel and Demetrie Radu took care of increasing them. They, also were the ones who ordered that it would be given, from the funds of the Diocese, scholarships to the poor and good at learning children. Some of their names and the value of their scholarship, sequenced by year are presented by the author. Likewise, in the above mentioned work it is mentioned the names of some parishioners who borrowed money from the funds of the Diocese, as well as some of their demands to be exempted from the charge of interests. The presentation of these datas completes the information about the charitable activities of the Catholic Church, and by this, at a local scale of course, its significance in the history of the Romanian people.

Key words: church, wages, pupils, loans, bishop.

Episcopii greco-catolici orădeni s-au îngrijit permanent de asigurarea fondurilor pentru remunerarea profesorilor de la școlile confesionale din subordinea lor și acordarea unor burse pentru elevii merituoși care le frecventau¹. În același timp au depus eforturi spre a mări sau ajusta veniturile preoțimii din dieceză, precum și pensiile și ajutoarele cuvenite văduvelor și orfanilor acestora. Către sfârșitul îndelungatei sale arhipăstoriri episcopul Mihail Pavel (1827-1902) a emis, în acest sens, o foarte interesantă circulară (Vezi Anexa 1). Ea este adresată, la 26 noiembrie 1899, Consistoriului orădean, „informându-i” pe membri acestuia că profesorii de la Gimnaziul greco-catolic din Beiuș, care erau în același timp și preoți căsătoriți, cu familii numeroase, obligați a-și procura cărți de specialitate, nu trebuie

* Muzeul Țării Crișurilor

¹ Vezi Ioan Georgescu, *Istoria Seminarului din Oradea*, Tipografia „Gutenberg”, Societate Anonimă, București, 1923, p. 33-36, 41-47, 74-79; Petru Tămăian, *Istoria Seminarului și a educației clerului Diecezei Române Unite de Oradea*, Tipografia și litografia Românească S.A., 1930, p. 24-25; Ioan Georgescu, *Episcopul Mihail Pavel. Viața și faptele lui (1827-1902)*, Tipografia și librăria Românească. Societate Anonimă, Oradea, 1927, p. 49-64; Dr. Constantin Pavel, *Școalele din Beiuș, 1828-1928, cu o privire asupra trecutului Românilor din Bihor*, Tiparul tipografiei „Doina”, Beiuș, 1928, p. 224-225, 305-306; Iacob Radu, *Istoria Diecezei Române Unite a Orăzii Mari scrisă cu prilejul aniversării de 150 de ani de la înființarea aceleia 1777-1927*, Chiriașii Tipografiei Românești, 1932, p.82, 89, 229-230; Iudita Călușer, *Episcopia Greco-catolică de Oradea. Contribuții monografice*, Editura Logos '94, Oradea, 2000, p. 339-349; Radu Milian, *Școala ortodoxă și greco-catolică în Bihor în a doua jumătate a secolului XIX*, în *Crisia*, XXX, Oradea, 2000, p. 251; Blaga Mihoc, *Biserica și societate în nord-vestul României*, Editura Logos '94, Oradea, p. 235-242.

să fie expuși sărăciei sau lipsurilor materiale. În acest scop urma ca lor să li se atribuie, începând cu data de 1 ianuarie 1900, din „fundațiunea” liceului beiușean (ea deținea la 1897 un capital de 144.808 florini 86 creițari sau 289.609 coroane 72 fileri)², suplimente de salariu de câte 100 de coroane, pentru fiecare 5 ani din vechimea de după definitivarea pe post, numite *cvincvenale*. În trecut fie spus, până la acea dată ei primeau, ca sporuri la salariu, doar 50 de coroane pentru fiecare 10 ani vechime, socotită de la depunerea examenului special de capacitate, așa cum fusese stabilit într-o hotărâre a Consistoriului, din 6 noiembrie 1880³.

Calcularea dreptului de a primi *cvincvenalul* se va face, conform circularei, pentru profesorii tineri, de la 1 ianuarie a anului următor celui în care și-au susținut examenul de definitivare pe post, și nu de la data când acesta a avut loc. O treime din totalul sumelor acordate ca *cvincvenal* vor fi reținute pentru fondul de pensie al profesorilor. Dacă lucrurile ar fi stat așa cum se preconiza în circulara din 26 noiembrie 1899, a episcopului Mihail Pavel, n-ar fi fost rău, căci remunerația profesorilor de la liceul beiușean s-ar fi îmbunătățit. Un tabel cu salariile acestora, întocmit în 31 mai 1902, arată, însă, exact contrariul. Din el rezultă că cei în cauză, angajații liceului, în număr de 23, dintre care 19 profesori cu director cu tot, un cantor-docent (învățător), un „cancelist” sau secretar și un servitor au primit, în acea lună, în contul salariului și al *cvincvenalelor*, suma totală de 3.029 coroane 14 fileri, repartizată astfel:

Nr. crt.	Numele	Luna și anul când a dat examenul special	Câte cvincvenale i se cuvin	Valoarea salariului în coroane și fileri	Valoarea cvincvenalului în coroane	Total în coroane
1	Buteanu Aurel director	Mai 1882	3	200	50	250 cor.
2	Ștefănică Vasile profesor ordinar	Septembrie 1881	4	166 cor. 66 fileri	66 coroane 67 fileri	233 cor. 33 fileri
3	Ardelean Coriolan	Decembrie 1882	3	166 cor. 66 fileri	50 cor.	216 cor. 66 fileri
4	Dumbravă Vasile	Iunie 1887	2	166 cor. 66 fileri	33 cor. 34 fileri	200 cor.
5	Fărcaș Traian	Mai 1887	2	166 cor. 66 fileri	33 cor. 34 fileri	200 cor.
6	Borlan Victor	Mai 1887	2	166 cor. 66 fileri	33 cor. 34 fileri	200 cor.
7	Fersigan Ioan	Iunie 1890	2	166 cor. 66 fileri	33 cor. 34 fileri	200 cor.
8	Bulc Teodor	Aprilie 1894	1	50 coroane	16 cor. 67 fileri	66 cor. 67 fileri
9	Dr. Stan Florian	Mai 1889	2	166 cor. 66 fileri	33 cor. 34 fileri	200 cor.
10	Keri Ioan	Mai 1893	1	166 cor. 66 fileri	16 cor. 67 fileri	183 cor. 33 fileri
11	Fabian Nicolae	Mai 1897	1	166 cor. 66 fileri	16 cor. 67 fileri	183 cor. 33 fileri
12	Stan Ilie	Decembrie 1896	1	100 coronne	16 cor. 67 fileri	116 cor. 66 fileri
13	Iepure Ioan	Martie 1897	-	166 cor. 66 fileri	-	166 cor. 66 fileri
14	Bușița Ioan	Iunie 1900	-	166 cor. 66 fileri	-	166 cor. 66 fileri

² Direcția Județeană Bihor a Arhivelor Naționale, *Fond Episcopia Greco-catolică Oradea* (în continuare D.J.B.A.N., E.G.C.O.) Dos. 22, f. 87.

³ *Ibidem*, f. 94

15	Cupar Ioan	Octombrie 1900	-	133 cor. 34 filieri	-	133 cor. 34 filieri
16	Sălăjanu Camil	Mai 1901	-	133 cor. 34 filieri	-	133 cor. 34 filieri
17	Ardelean Coriolan gimnastică	-	-	25 coroane	-	25 coroane
18	Dumbravă Vasile gimnastică	-	-	25 coroane	-	25 coroane
19	Bușița Ioan cânt-muzică	-	-	25 coroane	-	25 coroane
20	Fekete Dumitru cantor-docent	-	-	52 cor. 20 filieri	-	52 cor. 20 filieri
21	Bărbuș Ioan pedel	-	-	25 coroane	-	25 cor.
22	Servitorul	-	-	16 cor. 66 filieri	-	16 cor. 66 filieri
23	Cancelisticul	-	-	10 coroane	-	10 cor. ⁴

Salariul acestora sosea de la Episcopie, de obicei în plic, pe adresa directorului, sau cu mandat poștal, expedit de „contabilul” episcopesc Samuil Ciceronescu⁵.

În lunile care au urmat aceste plăți au rămas, cu mici variații, aproape neschimbate, valoarea lor fiind, pe iunie 1902, de 3.017 coroane 54 filieri, pe iulie 3.062 coroane 44 filieri, pe august 3.062 coroane 43 filieri, pe septembrie 3.184 coroane 25 filieri, pe octombrie 3.145 coroane 74 filieri, pe noiembrie 3.167 coroane 43 filieri, pe decembrie 3.312 coroane 34 filieri⁶. Remunerațiile profesorilor de la școlile confesionale din Eparhia greco-catolică de Oradea au continuat să fie și în anii următori cam aceleași. Calculată pe anul întreg, în anii școlari 1913-1916 leafa unui profesor tânăr era de 1.600 de coroane, în timp ce cea a unui director, de la „gimnaziul” din Beiuș, de exemplu, sau de la Școala normală din Oradea, era mai mult decât dublul acesteia, adică 2.470 de coroane⁷. Acest fapt făcea ca angajații acestor școli să trăiască modest, și în unele cazuri la limita decenței. Într-o astfel de situație s-a aflat, de exemplu, profesorul beiușean Ioan Bușița, erudit naturalist și totodată pictor și violonist, care în noiembrie 1913 a divorțat, cu aprobare în regulă de la episcopul Demetrie Radu, de nimfomana lui soție, fiind obligat să-i plătească, pentru cei doi copii ai săi, o pensie lunară de 80 de coroane⁸. Apăsător de nevoi, el nu i-a plătit acesteia nimic vreme de trei ani⁹, astfel încât, în aprilie 1916, ea l-a dat în judecată, procesul desfășurându-se vreme de 2 ani și 5 luni, adică până la 21 septembrie 1918, când, prin sentință judecătorească s-a dispus ca el s-o „munereze” pe reclamantă cu suma de 2.654 coroane 40 filieri, din care 454 coroane 40 de filieri reprezentau cheltuielile de judecată¹⁰. Un fapt pozitiv era, totuși, acela că unora dintre cadrele didactice tinere, dornice să se specializeze, prin frecventarea unor cursuri la Oradea, Cluj sau Budapesta, li s-au acordat ajutoare bănești apreciabile. Astfel, în vara lui 1902 profesorul Constantin Pavel din Beiuș a primit, pentru a putea „urma” două „cursuri complementare”, și anume de gimnastică și de filosofie, 100 și respectiv 200 de coroane; Traian Fărcaș, pentru „cursul suplimentar de

⁴ *Ibidem*, Dos. 224, f. 25

⁵ *Ibidem*, f. 80

⁶ *Ibidem*, f. 223, 264, 274, 290, 321, 348, 374

⁷ *Ibidem*, Dos. 98, f. 225, 327

⁸ *Ibidem*, Dos. 100, f. 156

⁹ Profesorul Ioan Bușița (1875-1952) nu era „zgârcit” sau lipsit de omenie, cum s-ar putea crede din cele de mai sus. Și acest lucru îl confirmă fostul său discipol, pictorul beiușean Nicolae (Niculiță) Papp, care l-a avut profesor în deceniile doi și trei ale secolului trecut. El mărturisea că Ioan Bușița organiza cu elevii cei mai apropiați de el, adică cei mai buni la „arte și științe naturale”, excursii duminicile prin împrejurimi (la cetatea de la Finiș, la peștera de la Meziad, la Stâna de Vale), iar la întoarcerea acasă îi învia în oraș, îi ducea la cofetărie și îi „trata”, pe cheltuiala sa cu „limonadă, prăjituri și bomboane”.

¹⁰ D.J.B.A.N., E.G.C.O., Dos 100, f. 156

istorie”, 80 de coroane; Vasile Dumbravă, pentru „cursul de chimie”, 60 de coroane; Mihail Maghiar, pentru „cursul bisericesc” 60 de coroane; Alexandru Pteancu, pentru „examenul special de profesură” 260 de coroane, acordate în două rate, prima de 130 coroane în 26 august și a doua, tot de 130, în 11 octombrie 1902; Leon Panovici, pentru „cursul de filosofie” 286 de coroane, tot în două rate, prima de 200 coroane, în 27 octombrie și a doua de 86 de coroane 20 fileri, în 13 noiembrie 1902¹¹. Această „politică” de ajutorare urmărea să-i facă pe cei în cauză mai apti pentru a preda în școlile confesionale și alte materii decât cele incluse în catedrele pe care se titularizaseră. Se promova, în acest fel, *in nuce* am zice, interdisciplinitatea, cerută de metodologia modernizării procesului de învățământ, promovată în acei ani în toate țările Europei.

În același timp, din fondurile Episcopiei continuau să se acorde numeroase burse pentru elevii și studenții merituoși, de regulă de pe teritoriul Eparhiei, dar uneori și de aiurea, valoarea acestora variind de la caz la caz, de la situație la situație¹². În anul școlar 1901-1902, ultimul de sub arhipăstorirea lui Mihai Pavel, elevilor de la Seminarul teologic din Oradea, de exemplu, li s-a acordat un așa-numit „stipendiu de pâine”, în valoare totală de 820 de coroane pe an, repartizate în felul următor:

Nr. Crt.	Numele	Clasa	Valoarea bursei
1	Balotă Georgiu	a VI-a	40 coroane
2	Biro Aurel	a IV-a	20 coroane
3	Bota Alexandra	a I-a	20 coroane
4	Budo Ioan	a V-a	40 coroane
5	Dragomir Emil	a VII-a	20 coroane
6	Filipciuc Vasile	a VI-a	40 coroane
7	Fitero Georgiu	a VI-a	40 coroane
8	Fogas Bartolomeu	a VI-a	20 coroane
9	Herzeg Andrei	a VII-a	20 coroane
10	Herlo Petru	a I-a	40 coroane
11	Iuga Gavril	a VII-a	40 coroane
12	Ivan Teodor	a I-a	20 coroane
13	Laslo Vasile	a I-a	20 coroane
14	Mirișan Petru	a IV-a	20 coroane
15	Modi Vasile	a II-a	40 coroane
16	Papp Aurel	a IV-a	40 coroane
17	Papp Vasile	a IV-a	40 coroane
18	Papp Victor	a II-a	20 coroane
19	Pataki George	a I-a	40 coroane
20	Selăgian Virgil	a VI-a	40 coroane
21	Szasz Patriciu	a II-a	40 coroane
22	Szekely Eugen	a VI-a	20 coroane
23	Szilagyî Nicolau	a II-a	40 coroane
24	Vicaș Valer	a VII-a	40 coroane
25	Voștinar Paul	a VI-a	20 coroane
26	Zoicaș Silviu	a VIII-a	20 coroane ¹³

Generosul episcop Demetrie Radu a continuat și el să acorde burse pentru elevi, apelând, în acest scop, la diferite fonduri diecezane, capitalizate în „Cassele de păstrare” sau băncile de pe teritoriul Eparhiei. Într-un singur an, și doar din beneficiul fundației „Ioan Papp” din Beiuș, au fost „stipendiați” de sărbătorile de iarnă, în perioada dintre 23-

¹¹ *Ibidem*, Dos 224, f. 208, 210, 233, 239-240, 303-334.

¹² Vezi Iudita Călușer, *Episcopia Greco-catolică de Oradea ...*, loc. cit.; Radu Milian, loc. cit.; Blaga Mihoc, loc. cit.

¹³ D.J.B.A.N., E.G.C.O., Dos. 224, f. 175

31 decembrie, un număr de 5 elevi cu câte 100 de coroane fiecare. (Androu Ioan, Radu Iuliu, Ștefănică Vasile, Tămaș Ioan și Tot Ludovic)¹⁴. Numeroase burse și ajutoare bănești ocazionale s-au dat și studenților din Eparhie, aflați la studii la Budapest sau Viena, printre cei care s-au bucurat de acestea numărându-se, în perioada 1913-1916: Petru Dejeu, cu o bursă anuală de 800 de coroane; Paul Szilágyi, salariat ca profesor la Preparandia din Oradea și totodată bursier, student la Universitatea din Budapesta, căruia i se oferă, la 22 iunie 1913, pentru a-și plăti taxele, un ajutor de 50 de coroane; Gavril Toth din Sântandrei, teolog și student, cu o bursă anuală de 500 de coroane; Ioan Oprea, viitorul preot în Prisaca de lângă Beiuș, student la teologie la Budapesta, cu o bursă anuală tot de 500 de coroane; Sabin Anca din Oradea, care studia teologia, tot în Budapesta, cu o bursă de 1000 de coroane pe an; Augustin Cosma din Beiuș, student la teologie, cu o bursă tot de 1000 de coroane; Nicolae Flueraș, teolog și student la filologie, în Viena, cu 1000 de coroane, precum și alți patru clerici din Dieceza de Oradea, cărora Episcopia le plătea toate taxele de „înscrisoare și didactru la Seminarul teologic din Budapesta”¹⁵. Acordarea burselor a continuat, din fericire, și în perioada interbelică, de ele bucurându-se deopotrivă elevii și studenții¹⁶, deși în urma exproprierii efectuate prin legea de reformă agrară din 1921, Domeniul de la Beiuș fusese aproape lichidat¹⁷. La 2 septembrie 1926, într-o ședință a Consistoriului, se hotărăște ca din fondurile Episcopiei să se acorde elevilor și studenților burse în valoare totală de 94.000 de lei, după cum urmează:

I. Elevii de la școli secundare:

1. Ioan Șuteu din Rădești, cls. a V-a la Liceul din Aiud, 4000 de lei;
2. Teodor Radu din Oradea, cls. a IV-a, școala primară, 1500 de lei;
3. Teodor Maior din Rădești, cls. a III-a la Liceul din Arad, 3000 de lei;
4. Ioan Tocaci din Rădești, cls. a II-a la Liceul din Blaj, 3000 de lei;
5. Silvia Tocaci din Rădești, clasa I-a la Liceul din Blaj, 3000 de lei;
6. Teodor Muntean din Rădești, cls. a III-a la Liceul din Blaj, 3000 de lei.

II. Elevi de la școlile profesionale și studenți:

1. Valeria Antal din Beiuș, elevă la școala profesională din Oradea, 6000 de lei;
2. Angela Sălăjan din Beiuș, dacă dovedește că a avut rezultate bune în anul precedent 10.000 lei;
3. Olivia Bardoși din Beiuș, 10.000 lei;
4. Fabiola Hetco din Beiuș, 10.000 lei;
5. Corneliu Meze din Beiuș, 10.000 lei;
6. Gheorghe Nagy din Vezendiu 12.000 lei;
7. Ioan Fântânar din Șemlac 10.000 lei;
8. Nicolae Cadar din Moftinul Mic 10.000 lei¹⁸.

Aceste sume li se plăteau beneficiarilor în rate egale, stabilite în funcție de structura anului școlar. Astfel, elevilor de la școlile primare și secundare prima rată din bursă li se achita după terminarea trimestrului 1 din anul școlar, iar a doua după cel de-al treilea, când beneficiarul era obligat să prezinte un „testimoniu” sau certificat din care să rezulte, că a urmat cursurile și că a „promovat” la toate materiile predate. Elevii care urmau cursurile școlilor profesionale precum și studenții primeau prima rată din burse la începutul anului școlar, când trebuiau să se prezinte în Fața Consistoriului cu o „declarație” din care să reiasă că s-au înscris la școală și că, la absolvire, vor accepta să intre în serviciul unor școli confesionale din Dieceză, iar a doua la 1 februarie a „ciclului” de învățământ în curs, și numai după ce demonstau, iarăși printr-o „declarație”, că au frecventat școala, saucursurile facultății, însoțită de un „atestat”

¹⁴ *Ibidem*, Dos. 96, f. 393-397

¹⁵ *Ibidem*, Dos. 98, f. 2, 9, 23, 38, 101, 160, 181, 386, 397, 400, 439, 443

¹⁶ Vezi Iudita Călușer, *loc. cit.*; Radu Milian, *loc. cit.*, Blaga Mihoc, *loc. cit.*

¹⁷ Vezi Blaga Mihoc, *Reforma agrară din 1921. O istorie a agriculturii în județul Bihor*, Muzeul Țării Crișurilor, Editura Convex, Oradea, 1994, p. 68

¹⁸ D.J.B.A.N., E.G.C.O., Dos. 100, f. 186

al preotului din localitatea unde studiau, care să dovedească că au umblat regulat la biserică¹⁹.

În listele cu bursierii din fondurile Eparhiei de Oradea apar numele mai multor fii de preoți și de profesori de la școlile confesionale patronate de biserică, dar și de meseriași și țărani, unii înrudiți cu familia lui Demetrie și Iacob Radu, iar alții, proveniți din „arealul ortodox” din Beiuș și împrejurimi, convertiți la „uniație”, între aceștia din urmă numărându-se cunoscutul Corneliu Mezea, mort de timpuriu într-un tragic accident feroviar, autor al unei temeinice monografii despre Dr. Vasile Lucaciu²⁰. Peste doi ani, numărul bursierilor va spori la 31, așa cum rezultă dintr-o listă, întocmită la 26 septembrie 1928, de către vicarul episcopesc Gheorghe Miculaș. Ea se prezintă astfel:

„I.Studenți universitari (Sic!)

1. Viorica Hetco din Beiuș, studentă la Facultatea de litere din Cluj, 12.000 lei din Fondul (Demetrie n.n.) Radu;
2. Gheorghe Naghi din Vezend, student la Școala de Arte frumoase din Cluj, 15.000 lei din „Cassa didactului” din Beiuș (un fel de fond din care se acordau bani pentru plata taxelor școlare ale bursierilor n.n.);
3. Octavian Rațiu din Moftinul Mic, student la Facultatea de științe din Cluj, 10.000 lei;
4. Nicolae Cadar, din Moftinul Mic, student la Facultatea de științe din Cluj, 15.000 lei din „Cassa didactului” de la liceul din Beiuș;
5. Maria Maghiar din Oradea, studentă la Facultatea de litere din Cluj, 10.000 lei, din Fondul Radu;
6. Elena Radu din Rădești (fosta localitate Tâmpăhaza n.n.), studentă la Facultatea de litere din București, 15.000 lei, din Fondul Radu;
7. Corneliu Naghi din Sătmărel, pentru a urma studiile la Facultatea de fizică-chimie din Cluj, 10.000 lei, din Fondul Radu;
8. Vasile Șimon din Oradea, student la Conservatorul din Cluj, 5.000 lei, din Fondul Radu;
9. Ștefan Tășiedan din Ciumești, student în drept, 5.000 lei, din Fondul Radu²¹;
10. Teodor Sântu din Rădești, student la Facultatea de medicină din București, 5.000 lei, din Fondul Radu.

¹⁹ *Ibidem*

²⁰ Pe versoul paginii de titlu a unui exemplar din această monografie intitulată Dr. Vasile Lucaciu „Leul de la Șișești” 1852-1922. Viața și faptele lui, tipărită la Editura Presa Liberă, Satu Mare, în 1936 aflat în biblioteca subsemnatului se află următoarea însemnare scrisă cu cerneală albastră de către un funcționar din Beiuș, pe nume Avel Aștileanu: „Oradea, 28 ianuarie 1955, zi de vineri
O Tempora! O Mores!

Atenția spre cumpărarea acestei cărți, azi, de pe piața de vechituri (Cotsovetu sau Ocskapiat) a Oradiei, mi-a fost atrasă de «un străin de neam» ce se cam târguia cu vânzătoarea pentru infimul ei preț de lei 5. Intervenind și supralicând cumpărarea ei, mi-am zis în gândul meu: «conștiința nu trebuie să mă lase, chiar nici între împrejurările grele de azi, de a admite a se face târg» cu cartea care evocă figura ilustră și faptele sale pline de măreție pentru cauza Românească din Ardeal, în cea de a doua jumătate a sec(olului) (al) XIX-lea, mai ales când cartea e și opera unui beiușean prof. Corneliu Mezea, mort în vara anului 1936, într-un accident de excursie cu trenuțul industrial Finiș-Huta și mai ales când știu cât de prezentă și actual mai este încă figura ilustră a Păr(intelui) Dr. Vasile Lucaciu, în amintirea beiușenilor mai bătrâni, cari au fost martori ocular a(i) strălucitei sale izbânzi politice, prin alegerea sa de deputat naționalist roman al cercului Beiuș la 26-29 august 1907, cu o majoritate zdrobitoare de 804 voturi (adică cu 1708 voturi c/a 914 voturi obținute de candidatul guvernamental Kardos Árpád). Nu-mi pot încheia însemnarea fără a include și observația că această carte aparține unui cărturar de seamă al Oradiei, silit să o vândă pentru a-și acoperi necesitățile hranei sale trupești pentru azi, iar eu, cumpărătorul, cu nimic mai bogat în această clipă, ba chiar cu «postirea zilei», m-am gândit să o cumpăr drept hrană a sufletului meu pentru azi, și a altor suflete de buni români în (a) căror fericite mâini le va fi sortit să o moștenească – mult probabil cu prețul foarte mare al unor neprevăzute jertfe de viitor... Avel Aștileanu”

²¹ E de văzut dacă acest Ștefan Tășiedan, este una și aceeași persoană cu autorul unor studii erudite despre viața și activitatea primului episcop al românilor greco-catolici din Oradea, Meletie Kovács (1709-1775) și în general despre unirea românilor cu biserica Romei. Dacă este atunci înseamnă că în acel moment el urma o a doua facultate cea de drept, pe lângă cea de teologie, pe care o absolvise încă în primii ani ai secolului al XIX-lea.

II. Elevi de la școli secundare

1. Cornelia Tocaciu din Rădești, elevă de clasa I liceală, 2.000 lei;
2. Teodor Radu din Oradea, elev de clasa a II-a liceală, 2.000 lei;
3. Maria Radu din Rădești, elevă de clasa a II-a liceală, 2.000 lei;
4. Teodor Chiovean din Rădești, elev de clasa a III-a liceală, 3.000 lei;
5. Iosif Tranca din Benic, elev de clasa a III-a liceală, 3.000 lei;
6. Livia Tocaciu din Rădești, elevă de clasa a III-a liceală, 3.000 lei;
7. Alexandru Sântu din Rădești, elev de clasa a IV-a liceală, 3.000 lei;
8. Laurențiu Radu din Rădești, elev de clasa a V-a liceală, 3.000 lei;
9. Vasile Radu din Rădești, elev de clasa a V-a liceală, 3.000 lei;
10. Maria Radu din Rădești, elevă de clasa a IV-a normală, 3.000 lei;
11. Tănase Oargă din Rădești, elev de clasa a IV-a normală, 3.000 lei;
12. Simion Frâncu din Benic, elev de clasa a V-a liceală, 4.000 lei;
13. Teodor Maier din Rădești, elev de clasa a V-a liceală, 3.000 lei;
14. Teodor Muntean din Rădești, elev de clasa a V-a liceală, 3.000 lei;
15. Aron Rodean din Rădești, elev de clasa a VI-a liceală, 4.000 lei;
16. Iacob Muntean din Rădești, elev de clasa a VII-a liceală, 4.000 lei;
17. Ioan Șuteu din Rădești, elev de clasa a VII-a liceală, 4.000 lei;
18. Teodor Crișan din Rădești, elev de clasa a VII-a liceală, 4.000 lei;
19. Virginia Gazdag din Turda, elevă de clasa a V-a liceală, 3.000 lei;
20. Virginia Fodor din Rădești, elevă de școală profesională, 3.000 lei;
21. Cornelia Fodor din Rădești, elevă de școală profesională, 3.000 lei²².

Această listă, întocmită cum am spus de Gheorghe Miculaș, poartă pe ea, ca un fel de „apostilă” procedurală, următoarea însemnare a acestuia:

„Toate bursele pentru elevii din școli secundare sunt acordate din Fondul Radu. Veneratul Oficiu administrativ bursele de mai sus le va plăti în două rate egale, cu chitanță în regulă”, una la sfârșitul lui decembrie din „Cicilul” școlar în curs, și cealaltă în iunie a acestuia²³. Făcând un calcul sau o „colațiune” a acestor sume provenite din Fondul Demetrie Radu²⁴, vom constata că valoarea lor totală se ridică la 167.000 de lei, din care 102.000 constituiau bursele pentru studenți, considerabil mai mari, precum se vede, și restul de 65.000 cele pentru elevi. Studenții bursieri erau din Oradea sau Beiuș și din câteva sate din comitatele Sătmar și Alba, cei mai numeroși fiind, cum am arătat, din Rădești, comuna natală a episcopului Demetrie Radu și a canonicului (și istoricului) Iacob Radu, fratele acestuia.

Pe lângă burse se acordau uneori și „ajutoare bănești” ocazionale solicitate de cei care dădeau examene la sfârșit de an școlar, sau universitar, ori la „absolvirea studiilor”, și acestea nu erau puține. În anii următori bursele pentru elevi și studenți, acordate din diferite fonduri, n-au încetat „să curgă”, și-au continuat, adică, șirul. Pentru anul școlar 1933/1934, din Fondul pavelean de astădată²⁵, s-au dat burse provenite din „fructificarea”, prin depunere la a bănci a sumei inițiale a acestuia, sporite de veniturile obținute din închirierea celor șapte case de pe strada „Profesorilor”, actuala stradă Constantin Pavel din Beiuș, construite între 1904-1907, s-au acordat burse pentru clericii Seminarului, și ai Academiei teologice din Oradea, în valoare totală de 180.000 lei, din care la 25 octombrie 1933, beneficiarilor li s-au plătit 90.000, „repartizați” astfel:

Nr. crt.	Numele și prenumele	Anul de studii	Suma încasată
1	Blaga Andrei	IV	2.000
2	Bodea Petru	IV	3.000

²² D.J.B.A.N., E.G.C.O., Dos. 100, f. 207

²³ *Ibidem*, f. 189-207

²⁴ Vezi despre fondurile gimnaziului de la Beiuș, Traian Farkas, *Istoria gimnaziului Greco-catolic din Beiuș (1828-1895)*, Beiuș-Gherla, Tipografia „Aurora” A. Todoran, 1896, p. 138-139; Iacob Radu, *op. cit.*, p. 222-231; Iudita Călușer, *Episcopia Greco-catolică de Oradea...*, p. 339-349; Radu Mllian, *op. cit.*, p. 251-252.

²⁵ Vezi Ioan Georgescu, *Episcopul Mihail Pavel ...*, p. 75-77

3	Carțiș Mihai	IV	3.000
4	Codriș Anton	IV	2.000
5	Egri Augustin	IV	4.000
6	Fernea Vasile	IV	4.000
7	Lungu Victor	IV	4.000
8	Mădăras Gheorghe	IV	4.000
9	Mureșan Gavril	IV	4.000
10	Potoran Eugen	IV	2.000
11	Pușcaș Tiberiu	IV	3.000
12	Robotin Iuliu	IV	3.000
13	Seucan Coloman	IV	3.000
14	Șuta Ștefan	IV	3.000
15	Chirvai Gavril	III	2.000
16	Crețiu Gavril	III	4.000
17	Hirțe Iuliu	III	2.000
18	Lucăcel Ioan	III	4.000
19	Pordea Pavel	III	2.000
20	Puie Nicolae	III	4.000
21	Buzaș Gavril	II	2.000
22	Dejeu Iosif	II	2.000
23	Maghiar Nicolae	II	3.000
24	Pop Sabin	II	4.000
25	Sabău Gheorghe	II	2.000
26	Terdic Constantin	II	4.000
27	Candrea Traian	II	1.000
28	Buzilă Gheorghe	I	2.000
29	Cuceu Emil	I	4.000
30	Ilieș Anton	I	1.000
31	Pop Petru	I	2.000
32	Rusu Alexandru	I	1.000
33	Ember Nicolae	I	1.000 ²⁶

În anul de învățământ următor, 1934/1935, episcopul Dr. Valeriu Traian Frențiu și-a „extins generozitatea”, aprobând, la 22 septembrie 1934, de astădată din ambele fonduri diecezane, Dr. Mihail Pavel și Dr. Demetrie Radu, burse în valoare de 185.000 lei pentru studenții aflați la diferite facultăți din cadrul universităților din Cluj și București. De aceste sume au beneficiat:

1. Un număr de „18 clerici admiși și ca bursieri”, care au primit în total 51.000 lei;
2. Elisabeta Silaghi, studentă în anul IV, la limba franceză din cadrul Universității din Cluj, 10.000 lei, din fondul Dr. Mihail Pavel;
3. Aurelia Hubic, studentă în anul IV la „Academia de Muzică din Cluj”, 10.000 de lei, din fondul Dr. Mihail Pavel;
4. Elisa Moisa, studentă în anul III „în matematici”, la Universitatea din Cluj, 10.000 de lei, din fondul Dr. Mihail Pavel;
5. Mihai Bruchental „cleric absolut”, student în anul IV la „Academia de Muzică din Cluj”, 10.000 de lei, din fondul din Fondul Dr. Mihail Pavel;
6. Eleonora Vlaicu, studentă în anul III la „Academia de Arte Frumoase din București”, 10.000 de lei din fondul Dr. Mihail Pavel;
7. Ana Varna, studentă în anul IV la „Academia de Muzică” din București, 10.000 de lei din fondul Dr. Demetrie Radu;
8. Teodor Radu, student în anul I, 10.000 de lei din fondul Dr. Demetrie Radu;
9. Ioan Șuteu, student în anul I, la „Teologia din Blaj”, 2.000 de lei din fondul Dr.

²⁶ D.J.B.A.N., E.G.C.O., Dos. 101, f. 83

Demetrie Radu;

10. Teodor Munteanu, student în anul IV la „Teologia din Blaj”, 2.000 de lei din fondul Dr. Demetrie Radu;

11. Ioan Bretan, student în anul II, „Academia de Agricultură din Cluj”, 10.000 de lei din fondul Dr. Demetrie Radu;

12. Ioan Moisa, „cleric absolut”, student în anul II, la „Facultatea de litere din Cluj”, 10.000 de lei din fondul Dr. Demetrie Radu;

13. Octavian Dănilă, student în anul II la „litere și filosofie”, 10.000 de lei „ca ajutor” din fondul Dr. Demetrie Radu;

14. Viorica Deleanu, studentă în anul I la litere, 5.000 de lei ca „ajutor” din fondul Dr. Demetrie Radu;

15. Marta Lupu, studentă în anul II la „Facultatea de litere din București” 5.000 de lei ca „ajutor” din fondul Dr. Demetrie Radu;

16. Coloman Seucan, „cleric absolut”, student „la Pedagogie”, 10.000 de lei din fondul Dr. Demetrie Radu;

17. Eugen Potoran, „cleric absolut”, pentru a studia „limba română”, 10.000 de lei, din fondul Dr. Demetrie Radu;

18. Margareta Marnea, studentă în anul I, 10.000 de lei, din fondul Dr. Demetrie Radu.

Afară de bursele și ajutoarele de mai sus în același an de studii s-au mai acordat trei „ajutoare” și anume:

1. Studentei Viorica Vancu, pentru a se putea prezenta la examenul de licență, 3.000 de lei, din fondul Dr. Mihail Pavel;

2. Studentului Vasile Pavel, pentru a se putea înscrie la „Facultatea de drept”, 3.000 de lei, din fondul Dr. Mihail Pavel;

3. Studentului Gheorghe Oșan, pentru a se putea înscrie la „Facultatea de drept”, 2.000 lei din fondul Dr. Mihail Pavel²⁷.

Acordarea acestor burse și ajutoare se făcea după procedurile din anii precedenți, adică banii acordați ca burse pentru elevi „se livrau” direct direcțiunilor școlare, „în două rate semestriale”, iar cei pentru studenți „în mâinile” acestora, în două rate egale, scadente, una la începutul semestrului I și alta la începutul semestrului II. Aceștia din urmă erau obligați și acum ca, la ridicarea primei ratei din bani, să demonstreze că „au trecut toate examenele anului trecut și sunt înscriși pe anul în curs”, iar la încasarea celei de a II-a, că „au urmat cursurile semestrului I”; în plus, ca și în anii trecuți, trebuiau „să prezinte dovadă de la parohul unde urmează studiile că au avut purtare morală bună și și-au împlinit în regulă datorițele creștinești”²⁸. De notat că cel puțin două dintre studentele care au primit în anul școlar amintit „burse” din fondurile Episcopiei, și anume Viorica Deleanu și Margareta Marnea, erau de religie ortodoxă, prima dintre ele chiar fiica unui preot (Ioan Deleanu) dintr-un sat situat în apropierea orașului Beiuș. Acest lucru arată că ierarhul greco-catolic de Oradea trecea peste deosebirile confesionale, atunci când se puneau problema de a sprijini pe tinerii români dornici de învățătură, servind astfel interesele întregii societăți românești. Din fondurile Dr. Demetrie Radu și Dr. Mihail Pavel episcopul Dr. Valeriu Traian Frențiu s-a îngrijit să se acorde burse pentru elevi și studenți până în ultimii ani de existență a Bisericii unite cu Roma. Alegând, la întâmplare, anii școlari în care tinerii studioși s-au bucurat de acest fel de „beneficii”, vom constata același efort financiar făcut de biserică pentru întreținerea la școli a celor amintiți. În anul școlar 1937/1938, de exemplu, s-au bucurat de generozitatea bisericii, pe lângă clericii din Oradea, cărora li s-au „atribuit”, așa cum rezultă din hotărârea Consistoriului greco-catolic, din 16 decembrie 1937, burse în valoare totală de 61.000 de lei, următorii studenți:

²⁷ *Ibidem*, f. 251

²⁸ *Ibidem*

1. Teodor Radu, student la drept, în anul IV, 10.000 de lei din fondul Dr. Demetrie Radu;
2. Vasile Fernea, „cleric absolut”, student în anul II la filosofie și pedagogie, 10.000 de lei din fondul Dr. Demetrie Radu;
3. Sabin Pop, „cleric absolut”, student în anul II la „fizico-chimice”, 10.000 de lei din fondul Dr. Demetrie Radu;
4. Demetriu Teiușan, anul I la drept, 10.000 de lei, din fondul Dr. Demetrie Radu;
5. Constantin Terdic, „cleric absolut”, student în anul II la latină, 10.000 de lei din fondul Dr. Mihail Pavel;
6. Margareta Marnea, studentă în anul IV, la franceză, 10.000 de lei;
7. Margareta Timiș, studentă în anul II, la filosofie, 10.000 de lei;
8. Irina Buftea, studentă în anul I la latină, 10.000 de lei²⁹.

Fruntașii bisericii greco-catolice previzionau și o întărire în societate a rolului preoțimii, „ca factor central al managementului educativ”, cum ar spune un politician din zilele noastre, de care depindea, în cazul de față, până și dreptul elevilor și studenților de a se putea bucura de burse și ajutoare bănești ocazionale. Odată admis faptul că preotul trebuie să fie figura centrală în comunitatea pe care o păstorea, familia sa – văduva sau orfanii rămași după el, atunci când deceda, urmau a se bucura de sprijinul material din partea eparhiei în care acesta activase. Văduvele de preoți aveau dreptul să se stabilească în orice oraș sau comună din țară, iar după ce primarul de acolo îi certifica domiciliul, pensia îi sosea prin poștă la noua adresă. Analiza unor documente de arhivă arată că în anul 1914, bunăoară, valoarea totală a sumelor pentru pensiile acordate orfanilor și văduvelor de preot și pentru „alte lipsuri urgente” legate de aceștia, era, pe toată Eparhia greco-catolică de Oradea, de 10.000 de coroane, plătite prin Oficiul administrativ al fondurilor diecezane³⁰. Văduva Ghizela Fersigan, fosta soție a profesorului de la Beiuș, Ion Fersigan, primea, din fondul Dr. Mihail Pavel, la 23 decembrie 1914, o pensie de 117 coroane pe lună. Pe durata războiului, între 1914-1918, același episcop a hotărât ca, ținând cont de „greutatea vremurilor actuale, singuratecelor văduve și orfani de preoți”, să li se dea, pe lângă pensiile de rigoare primite din Fondul viduo-orfanal, ajutoare bănești periodice³¹. La 20 noiembrie 1917, episcopul Demetrie Radu a dispus ca un număr de 57 de văduve și orfanii de preoți să primească o sumă de 4850 de coroane, considerabilă pe acele timpuri, dacă ținem cont de puterea de cumpărare, încă ridicată, a monedei austriece, în ciuda lipsurilor și austerității aduse de război³². În acel moment, în Fondul viduo-orfanal, alcătuit din 14 subdiviziuni, în funcție de numărul protopopiatelor (Ardusad, Barcău, Beiuș, Boroșsebeș, Criș, Holod, Lunca, Macău, Mădăras, Oradea-Mare, Supurul de Jos, Șimand, Șiria, Someș,) se afla o sumă totală de 63.789 coroane 75 de fileri, în aceasta intrând și banii cuveniți celor 46 de parohii desprinse din Eparhiile Oradea (42), Lugoj(2) și Gherla (2)³³, intrate, alături de alte 37 ținând de Biserica greco-catolică din Transilvania, după 8 iunie 1912, sub atârănarea religioasă a Episcopiei de Hajdudorog³⁴, care până la sfârșitul anului fuseseră cheltuite

²⁹ *Ibidem*, f. 85

³⁰ Pentru că Oficiul administrativ al fondurilor diecezane ajunsese în imposibilitate de plată din „lipsă de numerar”, la 7 septembrie 1914 episcopul Demetrie Radu a împrumutat din filiala orădeană a Băncii Austro-Ungare, suma amintită mai sus, garantând pentru ea cu diferite valori de stat aflate în proprietatea sa. El a oferit această sumă Oficiului menționat pentru ca acesta să poată plăti, între altele, pensiile văduvelor și orfanilor de preoți din Dieceză (D.J.B.A.N., *E.G.C.O.*, Dos. 97, f. 127-128, 230-233)

³¹ *Ibidem*, Dos. 100, f. 2-5; Vezi despre fondul viduo-orfanal la Iudita Călușer, *Liceul Român Unit de fete din Beiuș 1896-1948*, Editura Logos '94, Oradea, 2011, p. 348-349

³² Vezi despre atmosfera de austeritate adusă de război: Blaga Mihoc, *Valențele emancipării*, Editura Logos '94, Oradea, 2004, p. 103-134.

³³ Vezi Viorel Ciubotă, *Vicariatul Național Român din Carei*, Editura Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 1997, p. 6

³⁴ Vezi Augustin Bunea, *Scurtă istorie a Bisericii Române Unite*, în *Șematismul Arhidiecezei de Alba Iulia și Făgăraș pe anul 1900*, Blaj, 1900, p. 45-51; Iacob Radu, *op. cit.*, p. 185-188; Ioan Georgescu, *George Pop de Băsești. 60 de ani din luptele naționale ale românilor transilvăneni*, Editura Asociației Culturale „Astra” Oradea, 1935, p. 253-312; Vasile Vesa, *Ecoul creării Episcopiei de Hajdudorog în unele cercuri politice și diplomatice europene (1912-1914)*, în *Centenar muzeal orădean* (Oradea) 1972, p. 391-396; Mircea Păcurariu, *O încercare de deznaționalizare a românilor, Episcopia Greco-catolică de Hajdudorog în Mitropolia Ardealului*, 23, 1973,

aproape în întregime (au rămas necheltuite doar 255 coroane 8 creițari)³⁵. De notat că în 25 martie 1919, comuniștii lui Kun Béla au sustras, ca să nu zicem furat, din fondurile Episcopiei, suma de 31.880 de coroane, bani care n-au mai fost recuperați niciodată³⁶. Fondurile acestea au putut fi sporite repede, în special din veniturile Domeniului de la Beiuș, care încă mai ființa, astfel încât, pentru mărirea remunerației acordate clericilor și funcționarilor aflați în serviciul Episcopiei, Consiliul dirigent a dispus, la 21 februarie 1920, ca din ele să se repartizeze 67.465 de coroane³⁷. Acordarea pensiilor și ajutoarelor bănești pentru văduvele și orfanii de preoți s-a menținut și după formarea Statului Național Unitar. Ea va fi reglementată prin paragrafele 6, 13 și 14 din noile „Statute de funcționare a Oficiului Administrativ al Fondurilor Diecezane”, adoptate la un sinod diecezan, ținut la 19 iulie 1926³⁸. Prin acestea s-a stabilit ca fiecare preot „deficient”, (sau pensionat), să primească o pensie lunară de 500 de lei, plus un ajutor regulat de alți 1.000; fiecare văduvă de preot o pensie lunară de 250 de lei, plus un ajutor de alți 300; orfanii de tată „să capete”, până la vârsta de 21 de ani, „respectiv (băieții n.n.) până ar ajunge la poziție lucrativă, și... fetele (până n.n.) s-ar mărita, sub titlu de competențe de educație..., câte 60 (de lei lunar n.n.) și alți 140 lei ajutor (în total pentru fiecare 200 de lei)”; orfanii de ambii părinți, dacă sunt minori, să primească, „toți împreună câte 200 lei lunar pensiuine și 140 lei ajutor pentru fiecare”³⁹.

Pensia și ajutorul bănesc convenit orfanilor de ambii părinți se putea acorda în mod excepțional și după ce aceștia treceau de 21 de ani, dar „numai în baza decisului consistorial special” și „în rate lunare anticipative, cu chitanțe vizate la Oficiul parohial” de care aparțineau⁴⁰. Ținând cont de puterea de cumpărare a leului și a standardelor de viață din acea perioadă, putem aprecia că pensiile și ajutoarele enumerate mai sus asigurau „beneficiarilor” o existență situată cum am mai spus, referindu-ne la anii anteriori, la limita decenței. Peste doi ani și câteva luni, începând din 1 noiembrie 1928, când deja se prefigura izbucnirea crizei economice, Consistoriul episcopal a hotărât majorarea cu 60 de procente a acestor pensii și ajutoare. Acest lucru a fost anunțat printr-o circulară, trimisă la 2 noiembrie 1928 tuturor oficiilor parohiale, în care se arăta că, „fondul de pensiuine și ajutorare al preților, văduvelor și orfanilor de preoți din dieceza noastră, în urma aplicării Statutelor votate de Sinodul Diecezan din anul 1926, a ajuns în situația ca pensiuinele și ajutoarele stabilite în acelea statute să le putem majora cu 60% și, afară de aceasta, preților deficienți, văduvelor și orfanilor de preoți, pentru anul 1928 să le putem acorda un modest ajutor extraordinar. Anume a hotărât ca:

1. Pensiuinele și ajutoarele de până acuma, cu începere de la 1 noiembrie crt., să se majoreze precum urmează:

- a) preoții deficienți vor primi câte 2.400 lei lunar;
- b) văduvele de preoți vor primi câte 1.200 lei lunar;
- c) orfanii numai de tată, precum orfanii majori de ambii părinți, care până acuma au beneficiat de un graționar de câte 200 lei lunar, vor primi 320 lei lunar;
- d) dintre orfanii de ambii părinți, toți împreună vor primi 800 lei lunar, iar începând cu al doilea orfan va primi câte 320 lei lunar.

2. Pentru anul 1928 am acordat următoarele ajutoare extarordinare (care se puteau ridica de la Oficiul administrativ al fundațiilor diecezane n.n.):

nr. 7-9, p. 482-486; Ioan M. Bota, *Istoria Bisericii Universale și a Bisericii românești de la origini până în zilele noastre*, Casa de Editură „Viața Creștină”, Cluj-Napoca, 1994, p. 271-273; *Biserica Română Unită, două sute cincizeci de ani de istorie*, Casa de Editură „Viața Creștină”, Cluj-Napoca, 1998, p. 118-120; Blaga Mihoc, *Justiție și moralitate*, Editura Logos '94, Oradea, 2000, p. 163; *Românii Greco-catolici și Episcopia de Hajdudorog 1912. Contribuții documentare*, Editura Presa clujeană, Cluj-Napoca, 2009, 439 p.; Iudita Călușer, *Episcopia Greco-catolică de Oradea...*, p. 283-288.

³⁵ D.J.B.A.N., E.G.C.O., Dos. 100, f. 168-170

³⁶ *Ibidem*

³⁷ *Ibidem*, f. 166

³⁸ *Ibidem*, f. 187

³⁹ *Ibidem*

⁴⁰ *Ibidem*

- a) preoților deficienți câte 4.000 lei;
- b) văduvelor de preoți, câte 2.000 lei;
- c) orfanilor, atât numai de tată, cât și numai orfanilor de ambii părinți, câte 1.000 lei⁴¹.

Putem presupune că această mărire substanțială a pensiilor și ajutoarelor pentru văduve și orfani își avea „sorgintea” în sumele primite din partea Vaticanului, a căror valoare a sporit cu siguranță după încheierea, la 10 mai 1927, a Concordatului⁴². Să remarcăm că pensiile și ajutoarele s-au plătit cu regularitate în toată perioada care a urmat, inclusiv după cedarea acestor teritorii către Ungaria horthyistă, în urma „Dictatului” de la Viena, din 30 august 1940, în ciuda unor disfuncționalități ivite datorită mișcărilor de populații dintr-o zonă a țării în alta. O văduvă de preot, pe nume Maria Vida se mutase în Oradea, în cartierul Loșia, în colonia întemeiată acolo în urma reformei agrare din 1921 (Strada nr. 41, nr. 11), de undeva de lângă Baia Mare, în septembrie 1944⁴³; ea solicită și obține, de la episcopul Dr. Valeriu Traian Frentiu, să i se achite de la Episcopia orădeană pensia, în valoare totală de 486 de pengö, pe lunile octombrie, noiembrie, decembrie 1944 și pe ianuarie-februarie 1945, pe care până atunci o primise de la Episcopia de Baia Mare. Încurajată de acest prim accept al episcopului orădean, Maria Vida revine la 25 martie 1945, cu o altă cerere, solicitând ca pensia să-i fie plătită din același loc și pe lunile aprilie, mai, iunie 1945. Știind că solicitanta se găsește într-o „mare lipsă de bani”, episcopul îi aprobă cererea, cu condiția, așa cum precizează în adresa din 29 martie 1945, trimisă Ordinariatului greco-catolic din Baia Mare, că cei 486 de pengö „avansați” Mariei Vida să i se înapoieze în cel mai scurt timp⁴⁴.

După terminarea războiului această situație se va reglementa în sensul că, de atunci înainte, indiferent de domiciliu, pensionarii își vor primi pensiile numai din fondul la care cotizaseră. Pentru scurtă vreme, deoarece după 1948 drepturile bănești ale acestora, diminuate prin dispariția „ajutoarelor” adăugate, până atunci, pensiei vor fi plătite de către statul comunist, cu întreruperi sau chiar sistări definitive, dictate de către promovarea cunoscutei politici a „luptei de clasă”.

Am văzut mai sus că plata salariilor pentru angajații Episcopiei, a burselor acordate elevilor și studenților și a pensiilor se făcea din veniturile bisericii, alimentate din diferite resurse, despre care am vorbit altădată⁴⁵. Un loc important între acestea îl ocupă cele provenite din activitatea de creditare, practică de instituția ecclesială, adaptată de acum nevoilor vieții, prin acceptarea inversată a formulei *pecunia pecuniam non parit* – banul nu face bani, în sensul că, dimpotrivă, *trebuie să facă*. Cu alte cuvinte biserica acorda, din fondurile sale, bani cu dobândă moderată difetitelor instituții sau persoane, scopul fiind în primul rând servirea intereselor proprii, prin obținerea de câștig, dar și de a-i ajuta pe enoriași în „demersurile” lor economice. Ei înaintau forurilor de conducere bisericească, deci protopopiatelor, cereri de împrumut însoțite de recomandarea preotului local, și de o „dovadă de posesiune”, din care să reiasă averea pusă ca „zalog” pentru creditul solicitat, întabulat, în momentul acordării, pe aceasta din urmă. Așa s-a procedat în cazul unei familii din Beiuș, a soților Ștefan Costa și Catarina Drumar, care la 29 septembrie 1869 au solicitat un împrumut de 3.000 de florini⁴⁶. Cei doi aveau în Beiuș „o casă, două vii și un pământ arător de 17 căbele” sau aproximativ 7 ha, grevate de o datorie de 1.400 florini. Împrumutul cerut de ei era garantat cu aceste bunuri, iar din el, în cazul că li s-ar fi

⁴¹ *Ibidem*, f. 208

⁴² Vezi Dr. Nicolae Bălan, *Biserica ortodoxă împotriva Concordatului*, Tipografia Arhideicezană, Sibiu, 1929, p. 23-24; Tudor Popescu, *Concordatul cu papa*, București, 1927, p. 30-37; Onisifir Ghibu, *Nulitatea Concordatului dintre România și Sfântul Scaun*, Cluj, 1935, p. 11-112; Diacon Dr. Sergiu Tomescu, *Concordatul României cu Vaticanul. Câteva aspect ale ralțiilor României cu Vaticanul și situația bisericii în perioada 1918-1928*, în *Revista Teologică*, (editată de) Mitropolia Ardealului, nr. 2, 2012, p. 98-110.

⁴³ D.J.B.A.N., E.G.C.O., Dos. 103, f. 145

⁴⁴ *Ibidem*

⁴⁵ Vezi Blaga Mihoc, *Judecata cea dreaptă*, Editura Logos'94, Oradea, 2012, p. 223-242

⁴⁶ D.J.B.A.N., E.G.C.O., Dos. 222, f. 45-46, 52

acordat, declarau că acceptă să li se rețină datoria, adică cei 1.400 florini, care să fie plătiți direct creditorilor, urmând ca ei să primească doar 2.400, spre a-i folosi pentru „investiri recerute de gospodăria lor” (Vezi Anexa 2)

În 6 octombrie 1869 Consistoriul respinge această petiție, cu motivația că, „nefiind bani în fonduri, ea nu se poate împlini”, în realitate datorită neîncrederii în bonitatea petenților. Peste câteva luni cei doi își reînnoiesc cererea, însoțind-o de o „garanție” a lui Iosif Koman, avocatul, sau „fiscalul” Episcopiei, care într-un referat adresat Capitlului, la 23 ianuarie 1870, explică de ce opinează ca celor doi să li se acorde împrumutul. „Catarina Drumar”, spune avocatul, în referatul său, „soția lui Ștefan Costa, proprietăreașă în Beiuș, reînnoindu-și cererea pentru un împrumut de 3.000 florini val(ută) austr(iacă), în privința cererii, opiniunea nu poate fi alta decât (cea pe care n.n.) am dat-o prima dată (în garanția amintită n.n.). Doamna rogativă (solicitantă n.n.), având în Beiuș, o casă, două vii și pământ de 17 căbele, care sunt prețuite la 7.580 fl(orini) val(ută) austr(iacă), împrumutul și pentru aceea se poate asemna (aproba n.n.), căci datoria ce este în tabulată pe avere, în sumă de 1.400 fl(orini), voiește a o plăti din împrumutul căpătând, și așa pretențiunea capitulară ar veni în locul prim întăbulată. Acum însă”, arată „fiscalul”, „semnarea împrumutului, cu atât mai tare o pot, ba sunt dator a o recomanda, căci rogativa face și un ofert foarte frumos pe partea Institutului gr(eco)–cath(olic) și respective a Gimnaziului de Beiuș, ca adică, în cazul ce s-ar asemna (aproba n.n.) împrumutul și ar fi ajutorată, atunci ea legătuiește (testează n.n.) ca, după moartea ei și a soțului său, din massa (averea n.n.) rămasă să se scoată 2.000 de florini pe partea Gimnaziului, despre care ofert(ă) dar și legământ, cu licența de a se întabula în locul al doilea, adică după pretențiunile capitulare. Sper că veneratul capitlu”, mai spune avocatul, „va îmbrățișa această ocaziune binevenită și va mijloci sporirea fondului gimnazial în orice timp amânat să se întâmple, căci tot e sigur câștigul care merită atențiune.

Mai am încă cu onoare”, constată Iosif Koman în încheierea referatului său „ a observa că asemnarea cu atât mai ușor se poate efectui, căci rogativa nu cere toți banii deodată, ci-i va primi și succesive (în rate n.n.); deocamdată va fi îndestulită și cu 8.00 fl(orini) pentru acoperirea lipselor mai înteiitoare”⁴⁷. Referatul avocatului a făcut ca cererea de împrumut a celor doi beiușeni, Ștefan Costa și Catarina Drumar, să fie aprobată, la 13 martie 1870, acordându-li-se un „avans” de 1.000 de florini, urmând ca restul „creditului” să-l primească în toamna anului amintit⁴⁸. Banii acordați ca împrumut diferiților solicitanți proveneau și din așa-numitele „fundații pii” sau liturgice, constituite din sumele oferite bisericii de-a lungul anilor de către anumite persoane, în contul „servirii unor liturghii” pentru „mântuirea sau pomenirea lor”, în viață și după moarte. Statisticile indică sporirea treptată, de-alungul anilor, a acestora și ca atare și a sumelor bănești rezultate din ele, depuse la diferite „case de păstrare” sau bănci, obținându-se dobânzi apreciabile⁴⁹. Numărul liturghiilor, ce trebuiau ținute conform statutului acestor fundații liturgice, „pentru pomenirea ctitorilor” a sporit și el, astfel încât, cu timpul Consistoriul a fost obligat să le „contragă” sau reducă, în sensul că, dacă până la acea dată, pentru un întemeietor de fundație se făceau obligatoriu, de exemplu zece liturghii, de atunci înainte urma a se face una. Dintr-o statistică întocmită la 31 decembrie 1906, de către protopopul Beiușului, Augustin Antal (1834-1907), rezultă că, în protopopiatul pe care-l conducea, capitalul „fundațiilor pii” ajunsese la 2.525 de coroane 80 de fileri, după care se percepea o dobândă anuală de 167 de coroane 56 de fileri⁵⁰. Banii proveneau, în concret, din fundațiile liturgice ale următoarelor persoane fondatoare:

⁴⁷ *Ibidem*, f. 45

⁴⁸ *Ibidem*, f. 45-46

⁴⁹ Una dintre cele mai substanțiale, mai „consistente” fundații liturgice a fost întemeiată de către generosul episcop Dr. Valeriu Traian Frențiu, în 1938, cu ocazia aniversării, pentru el, a 25 de ani de episcopat, și ea a constat în atribuirea fiecăreia dintre parohiile Episcopiei a unei sume de 10.000 de lei cu titlu de fundație liturgică pentru părinții săi Ioachim și Rozalia și pentru alte rude ale sale. (Eugen Potoran, „*Bunul Păstor ...*” *Înalt Preasfinția Sa Dr. Valeriu Traian Frențiu, scriere omagială cu o prefață de P. S. Sa episcopul Dr. Ioan Suci, Tipografia „Luceafărul”, Zalău, 1947, p. 39.)*

⁵⁰ D.J.B.A.N., E.G.C.O., Dos. 222, F. 22

1. Ignatie Darabant, 625 coroane 80 fileri;
2. Marin Drăgan, 400 coroane;
3. Ioan Bolcaș, 200 coroane;
4. Demetriu Horvat, 200 coroane;
5. Elisa Damșa, 100 coroane;
6. Maria Borsovsky, 100 coroane;
7. Alexandru Veghsö, 200 coroane;
8. Iuliana Moldovan, născută Vaș, 400 coroane;
9. Petru Herman, 200 coroane;
10. Ana Lupaș, 100 coroane⁵¹.

Numărul fundațiilor liturgice din protopopiatul Beiuș va spori, până la sfârșitul lui 1912, cu încă două, prima a lui Iacob Petru și Matilda Hossu, de 200 de coroane și a doua a lui Ioan Papp și Iosif Bilkei, tot de 200 de coroane⁵². Din banii acestor fundații, s-au acordat mai multe împrumuturi, în perioada 1871-1883, către 5 debitori, și anume Vasiliu Cosma, din Șemlac (80 coroane); Iosif Varga (242 coroane), Ilie Vancu (80 coroane), Dănilă Maiorescu (116 coroane) și Costan Dringo (40 coroane)⁵³. Până la sfârșitul anului 1907 acești datornici nu reușiseră să achite, din creditele luate, decât dobânzile. La 31 decembrie 1913, dr. Valeriu Hetco, proaspătul protopop al Beiușului, a informat Episcopia că 80 de coroane împrumutate încă din 1875 lui Vasiliu Cosma „s-au pierdut” și că, la fel s-a întâmplat și cu cele 242 împrumutate lui Iosif Varga, care a decedat⁵⁴. Trebuie menționat faptul că, dacă surveneau calamități, care le afecta producția agricolă, cum ar fi seceta sau inundațiile, datornicii, în majoritate țărani, nu se sfiau să ceară, fie păsuiri sau reșalonări de rate, fie chiar scăderea dobânzilor. Așa procedează Petru Toia și soția sa „Florica născută Popa”, din Husasăul de Criș, județul Bihor, care, la 21 iunie 1910, cer și obțin din partea Capitlului, pe motiv că recolta lor agricolă e compromisă, reducerea dobânzii de la 8 la 6 procente, pe un împrumut mai vechi, în valoare de 1.800 coroane⁵⁵. Uneori în favoarea acestor feluri de solicitări se „întrupuneau” preoții din parohii, întărind, în scris, adevărul celor spuse de petenți, care se prevalau în solicitările lor, de diverse „beteșuguri și nevoi”. Astfel, preotul Iuliu Tatay din Bârzava, din județul Arad, cere ca, unui enoriaș din parohia sa, pe nume Dimitrie Dohangie, să i se „scărițeze” sau micșoreze dobânda de la 8 la 7 procente, pe suma de 1.000 de coroane, luată ca împrumut din fondurile Episcopiei de Oradea, deoarece „ a avut sus-numitul datorăș pagubă multă în bucate, nimicindu-i ploaia multă de vară tot grâul”, și, în plus, „ a pățit o nenorocire, zdrobindu-l caii, așa încât câteva luni a stat în pat, având spese mari cu doctorul și medicina. Numitul Dohangie Dimitrie”, mai zice preotul, „este un credincios bun și a ajutat întotdeauna când s-a putut și biserica și școala din parohie”⁵⁶. Neconvingând inițial pe cei în drept să aprobe această reducere, la 3 iulie 1911 preotul Iuliu Tatay revine cu o nouă cerere, ceva mai detaliată: „În numele poporeanului meu Dohangie Demetrie”, spunea preotul, „vin a vă ruga umilit, ca după suma de 1.000 coroane care o datorește fondului, să solvească numai 7%. Sus-numitul e deja om în vârstă înaintată, fără ajutor și așa numai cu trudă mare își poate agonisi cele de lipsă. Mai departe și așa suma e destul de considerabilă și opt procente sunt cam grele de solvit după ea; în anul trecut și acesta a suferit daună mare în vite, care e singurul ram de venit al țăranului de pe aici și această lovitură o simțește și cu greu o va putea repara”. În încheiere, adaugă preotul Iuliu Tatay „am mai fost scris în cauza aceasta, dar până acuma nu am primit niciun rezultat. Eu, cu tot deadinsul m-aș ruga pentru favorul acesta, făcând aceasta cu resens foarte măgulitor și human (omenesc n.n.) sus-numitului”⁵⁷.

Atent față de nevoile celor pe care-i păstorea, preotul Iuliu Tatay a reușit, în următoarele luni ale aceluiași an să „exopereze” reducerea dobânzilor și pentru alți țărani

⁵¹ *Ibidem*, f. 21-22

⁵² *Ibidem*, f. 23

⁵³ *Ibidem*, Dos. 229, f. 22

⁵⁴ *Ibidem*, f. 23

⁵⁵ *Ibidem*, Dos. 96, f. 108

⁵⁶ *Ibidem*, f. 193

⁵⁷ *Ibidem*, f. 284

din parohia sa, care tocmai atunci și-au luat creditele. Și la fel procează și alți preoți din Dieceza de Oradea, avizând cererile de împrumut ale enoriașilor, între ei distingându-se: Demetriu Nistor, protopopul din Bogsig, care solicită (și reușește să primească) la 27 aprilie 1911 împrumuturi pentru enoriașii Constantin Rus și soția sa Ana Ardelean și Petru Corb și soția sa Maria, ca să-și „schimbe jugul”, respectiv să-și cumpere alți boi, mai tineri; Vasiliu Plaștin, preotul greco-catolic din Beliu, care la 12 iunie același an exoperează un împrumut de 2.000 de coroane, pentru enoriașul Flore Novanc, garantat cu averea acestuia, în valoare de 10.000 de coroane⁵⁸; Claudiu Cocialan din Aușeu, care în 2 februarie 1913 intervine la Episcopia de Oradea, ca enoriașului său „Vasiliu Leontiș a Ursului, om năzuitor și de omenie”, să i se dea un credit de 3.000 de coroane, garantat cu o avere considerabilă, atunci cumpărată, în valoare de 6.670 de coroane; Augustin Târziu din Chereluș, care mijlocește, pe 26 ianuarie 1913, pentru enoriașul său Petru Doble, un împrumut de 100 de coroane, necesar procurării unei „vite” de jug, „ca să aibă cu ce economisa pământul și mai departe”; Iuliu Papp din Vintere, care recomandă, la 27 octombrie 1913, pe țăranul Nicolae Hirțea să obțină un împrumut de 200 de coroane, iar la 11 aprilie 1914 pe Nicolae Lascu, pentru a primi 300 de coroane⁵⁹. Aceste „mijlociri” ale preoților, socotite de ei ca „obligații profesionale”, urmăreau să ușureze situația materială a enoriașilor, care în acei ani de lipsuri grele luau de mai multe ori „drumul Americii”, unde, odată ajunși, sperau și câteodată chiar reușeau, să câștige bani destui, spre a reveni în localitățile natale și a-și putea cumpăra pământ. Sunt mulți, așadar, preoții care intervin pentru ca enoriașii din parohiile lor să primească împrumuturi, și intervențiile lor sunt mai insistente atunci când bunurile acestora, pe care se „intabulau” sumele împrumutate, erau mai valoroase. Teodor Stanca, de exemplu, preot greco-catolic în Groși, lângă Aleșd, județul Bihor, intervine, în 9 decembrie 1911, la *Administrațiunea diecezană* ca enoriașilor săi Simion Popa și soția acestuia Floare Ionescu să li se acorde un împrumut de 3.000 de coroane, pe care-l garantează cu „un grandios intravilan a(l) cărui preț”, opinează preotul, „în urma împrumuturilor favoritoare de situație și după prețurile exorbitante de pământ ce sunt la noi, valorează cel puțin 14-16.000 coroane”⁶⁰.

Țăranii mai luminați, știutori de carte și nu doar cei de rit greco-catolic, ci și cei ortodocși își fac uneori singuri toate „diligențele” pentru obținerea împrumuturilor, respectiv cererea către Episcopie și actele doveditoare asupra bunurilor lor imobile, puse „garanție”. Așa procedează țăranul ortodox Toader Kondre din Sitani, județul Bihor, la 5 octombrie 1911, când trimite *Direcțiunii Administrației Fondurilor Diecezane* o cerere însoțită de o copie după *Cartea funduară*, cu pământul său, cerând să i se acorde un împrumut de 400 de coroane. „Aici trimit coala pământului” (foaia cadastrală n.n.), scrie el, „pentru că eu, Kondre Toader aș avea lipsă de un împrumut de 400 de coroane și de aș putea să primesc acele 400 de coroane, v-aș ruga să aveți bunătate a-mi scrie că primi-oi acele 400 de coroane? Atunci eu aș veni acolo (la Oradea n.n.). Deci vă rog”, continuă țăranul „(să) aveți bunătate a-mi scria că pot să vin ori ba, capăt ori nu capăt? Vă aduc la cunoștință că eu pentru aceea lipsă aș avea de bani, pentru că acum sunt 4 ani de când mi-a ars casa și eu am greutat o holdă (0,575 ha n.n.) de pământ cu 200 de coroane (a luat un împrumut de 200 de coroane, garantându-l cu o holdă de pământ, pe care această datorie s-a intabulat n.n.) și acum aș slobozi holda aceea de aș putea să primesc banii; apoi cele 200 de coroane aș mai solvi pe an din sumă (din împrumut n.n.)”⁶¹. Și, în final, țăranul explică celor care urmau să-i acorde împrumutul, că n-are nicio datorie, în afară de 30 de coroane, pe care n-o mai ia în calcul, întrucât posedă, la *Administrația Fondurilor Diecezane*, „o acție de 50 de coroane”, avertizându-i că ar putea primi bani cu împrumut și din alte locuri, probabil de la vreun evreu cămătar din localitate, dar că dorește să se îndatoreze „de la români de ai noștri, că acei tot altcum sunt”, se înțelege mai cu inimă, mai îngăduitori⁶².

⁵⁸ *Ibidem*, f. 250, 269

⁵⁹ *Ibidem*, Dos. 96, f. 19, 26, 101

⁶⁰ *Ibidem*, f. 356

⁶¹ *Ibidem*, f. 341

⁶² *Ibidem*

Tot singuri își întocmesc solicitările, pentru împrumuturi, în perioada următoare, și alți țărani, între care se numără soții Gligor Costea și Ana Bica, greco-catolici din Peștiș, de lângă Aleșd, care la 4 februarie 1914 „exoperează” un împrumut de la Episcopie de 1.000 de coroane, garantându-l cu o suprafață de teren agricol de 5 iugăre 1095 stânjeni, și Iosif Cătană tot greco-catolic din Bârzava, județul Arad, care la 29 aprilie 1914 obține aprobarea unui împrumut de 400 de coroane, punând „garanție”, pentru el, un teren de 2 iugăre 333 stânjeni⁶³. Solicitau împrumuturi de la Episcopia greco-catolică de Oradea și profesorii de la școlile confesionale de sub patronajul acesteia, uneori direct, alteori prin intermediul soțiilor lor. Așa face, la 15 aprilie 1913, „doamna Hortenzia”, născută într-o familie de preoți „pe nume” Sarkady, căsătorită cu profesorul beiușean Traian Fărcaș, nepoata unui fost canonic, în acel moment decedat; la data amintită, doamna cu pricina se adresează episcopului Demetrie Radu, cerându-i un împrumut „uriaș”, de 22.000 de coroane. Ea garantează acest împrumut cu casa în care locuia, asemenea altor profesori, contractanți de împrumuturi, cum era, de exemplu, Alexandru Pteancu⁶⁴. Petenta, conștientă că suma cerută era „uriașă”, precizează că s-ar mulțumi și cu 6.000 de coroane, necesare returnării unei datorii de 4.000, către „un respectiv”, localnic din Beiuș, și pentru achitarea unor mobile ale fiicei sale, probabil tocmai atunci măritată. Ca să-l convingă pe episcop, ea se prevalează de greutățile materiale ce s-au abătut peste familia sa și de faptul că soțul ei fusese „persecutat” pentru că un coleg al său, Nicolae Fabian îl învinuise pe nedrept că ar fi bătut, pe stradă, câțiva elevi din clasele superioare. Pe lângă aceasta, odată cu solicitarea împrumutului, ea îl roagă pe episcop să „recomand” pe soțul său, un dascăl erudit, precum se știe, autor al unei istorii a Gimnaziului de la Beiuș, tipărită în 1896⁶⁵, „înaintea guvernului, ca prin oareceva sens să i se acorde ceva ridicare de plată, mergând peste un an în pensie”⁶⁶. Nu știm dacă cererea acestei soții de profesor a fost satisfăcută, dar putem presupune, dată fiind generozitatea episcopului Demetrie Radu⁶⁷, că ceva trebuie să fi obținut petenta, probabil minimul sumei cerute, aceea necesară spre a-și achita datoria. Din fondurile Episcopiei s-a împrumutat, pe vremea episcopului Mihail Pavel, în 1897, cu 6.000 de coroane, și în 1902 cu alte 2.400, și profesorul beiușean Ioan Keri (Cheri). Primul împrumut, cel de 6.000 de coroane, fusese garantat de acesta cu o casă, pe care o deținea în Beiuș, iar al doilea, cel de 2.400, cu niște polițe de asigurare la Societatea „Gresham”, în valoare de 3.000 de coroane⁶⁸. În 1911 Ioan Keri vinde casa, care valora 18.000 de coroane, unui negustor din Beiuș, pe nume Ioan Morschl, „un om de cuvânt, om de omenie, om cu inimă, sânguitor și bun plătitor”, și se mută la Brad⁶⁹. El se înțelege cu acesta din urmă să achite cele două împrumuturi ale sale către Episcopie, după care, la 14 iulie 1914, polițele depuse zălog i se înapoiază⁷⁰.

Din fondurile Episcopiei erau împrumutați, așa cum am mai spus, nu doar românii greco-catolici, ci și ortodocșii. De altfel ei erau cei mai numeroși dintre „angajații” pe Domeniul de la Beiuș, unde lucrau din vechime, la muncile câmpului sau la exploatarea forestieră. Unii dintre ei veniseră din satele aflate în apropierea Beiușului și se așezaseră „din vechime” pe străzile Pătăreasca Mare și Mică din Beiuș, pe „pământurile” Episcopiei, devenind embaticari, sau arendași din tată în fiu, contra unor sume modice⁷¹, iar în preajma izbucnirii primului război mondial, după ce protopopul Dr. Valeriu Hetco a exoperat vânzarea acestora către ei, tot la prețuri mici, proprietari cu acte în regulă⁷². Amintitul protopop consemnează, într-o „evidență” întocmită pe baza unor informații primite de la preotul Gavril Pap din Beiuș, la 12 decembrie 1914, numele și sumele luate ca împrumut

⁶³ *Ibidem*, f. 130-194

⁶⁴ *Ibidem*, Dos. 97, f. 35-40

⁶⁵ Traian Fărcaș, *loc. cit.*

⁶⁶ D.J.B.A.N., *E.G.C.O.*, Dos. 97, f. 35-40

⁶⁷ Blaga Mihoc, *Caritate și prigoană*, Editura Logos '94, Oradea, 1999, p. 17-46; Ciprian Robotin

⁶⁸ D.J.B.A.N., *E.G.C.O.*, Dos. 96, f. 112; Dos. 97, f.216

⁶⁹ *Ibidem*

⁷⁰ *Ibidem*

⁷¹ Blaga Mihoc, *Peregrinul și umbra*, Editura Primus, Oradea, 2010, p. 288

⁷² *Ibidem*

de la Episcopie, de mai mulți locuitori din Beiuș și „împrejurimi”, ortodocși și greco-catolici „de-a valma”, după cum urmează:

Valer Popovici, ortodox din Curățele, dator cu 100 de coroane; Vasile Mlendea, care s-a convertit la greco-catolicism, dar era căsătorit cu Eva Briscan, ortodoxă din Mizieș, dator cu 200 de coroane; Ioan Oșian, greco-catolic din Beiuș, unde era profesor la gimnaziu, dator cu 330 de coroane, fiind girat de Dr. Petru Hetco și Francisc Hubic, muzicianul, ambii greco-catolici (datoria acestuia se va amortiza, după ce el va fi mutat ca preot în Seini, județul Satu-Mare, din salariul său de profesor, pe care, la plecare nu și-l ridicase n.n.); Ioan Clonda, ortodox din Curățele, dator cu 200 de coroane; Teodor și Dumitru Rif, ortodocși din Nimăești, datori cu 370 de coroane; Floare Neag și Costan Șandor, ortodocși din Băleni, datori cu 200 de coroane; Alexandru Fitero și soția sa Ana ortodocși din Curățele, datori cu 270 de coroane; Teodor Calina ortodox din Talpe, dator cu 100 de coroane, Petru Liber a Rabi ortodox tot din Talpe, dator cu 200 de coroane; Pașc Drăgoi, ortodox din Curățele, dator cu 80 de coroane; George Fordon a lui Vasile, Aurel Simină, Toader Talabur, ortodocși din Dumbrăvani, datori împreună cu 600 de coroane; Maria Zintz, căsătorită cu Irimie Mistra, ortodox din Hinchiriș, datoare cu 200 de coroane; Filip Țiț, ortodox din Burda, dator cu 240 de coroane; Teodor Șora, ortodox din Cresuia, dator cu 100 de coroane; Gligor Sferle, greco-catolic din Vălanii de Beiuș, dator cu 1.600 de coroane; Maria Frenț și Ile Mihai, ortodocși din Sânmartinul de Beiuș, datori cu 64 de coroane; Tănăsie Flore, Ioan Petronie, Irimie Petrila, Costan Flore, Dumitru Bota, greco-catolici din Delani, datori cu 110 coroane; George Tyoda, ortodox din Căbești, dator cu 400 de coroane; Floare Firicel și Petru Herman, ortodocși din Căbești, datori cu 200 de coroane; Teodor Bila, ortodox din Lugașul de Jos, dator cu 5.600 de coroane, pentru care a „girat” cu 23 de iugăre 402 stânjani de pământ (el moare în 1914 și văduva sa reușește să achite din împrumut doar 1.400 de coroane, după ce vânduse din „averea” menționată, o suprafață de 2 iugăre 1480 de stânjani); Vasile Geb, ortodox din localitate Țigănești, situată nu departe de Beiuș, dator cu 1.450 de coroane; Todor Varga, ortodox din Nimăești, dator cu 300 de coroane⁷³.

Împrumuturile erau garantate, în aproape toate cazurile, fie cu averea celor care le făceau, fie de anumiți giranți dintre cunoscuții lor. Bani erau folosiți în scopuri „economice”, dar câteodată și risipiți fără nicio socoteală. Ei proveneau, în perioada de până la 1914 din următoarele 21 de fonduri, administrate de un Oficiu Diecezan anume creat pentru „chivernisirea” lor:

1. Viduo-orfanal;
2. Dotațional, al Seminarului domestic;
3. Al preoților deficienți (Pensionați);
4. Pentru susținerea Caselor canonice;
5. Al legatelor (sau fundațiilor) pii (liturgice);
6. Gimnazial din Beiuș;
7. Al Școlii elementare din Oradea Mare;
8. Al Școlii elementare din Beiuș;
9. Al Școlii de fete din Oradea Mare;
10. Subsidiar al preoților deficienți;
11. Al Fundațiilor semianriale mai mici;
12. Subsidiar „Pavelian”;
13. Al „Cassei Diecezane”;
14. Al Fundațiunii „Pavel” pentru prevederea seminariștilor cu veșminte (fondul Dr. Mihail Pavel);
15. Al Fundațiunii „Darabant”, pentru întreținerea unui elev în Internatul de băieți din Beiuș;
16. Al „Cassei de Rezervă”;
17. Al Fundațiunii „Papp Ioan”, pentru stipendii, liturghii și cărți;

⁷³ D.J.B.A.N., E.G.C.O., Dos. 97, f. 232, 234, 235

18. Al Fundațiilor Bisericii Catedrale din Oradea;
19. Al Depozitelor Capitulare;
20. Al Fundațiunii „Lucreția”;
21. Al Fundațiunii rurale⁷⁴.

Cînd datornicii nu-și puteau plăti ratele pentru împrumuturi, se expuneau execuției silite, și în aceste cazuri apelau tot la intervenția preoților, cu succes de cele mai multe ori. Protopopul greco-catolic Romul Buzilă din comuna Sfârnaș, județul Bihor, răspunde unei astfel de rugămînti și la 28 septembrie informează Episcopia că, în „arhidiaconatul” său situația „peste tot este atît de tristă și deprimătoare, încât aproape jumătate (dintre enoriași n.n.) stă gata să(-și) iaie (sic!) lumea în cap cătră America și în special pomeniții mei poporeni, prin licitațiunea (executarea forțată n.n.) ce s-ar conduce împotriva lor ar ajunge cu adevărat la sapă de lemn”⁷⁵. Efectul acestor tipuri de „solicitări”, în cazul de față cu valoare de constatare sociologică a unei stări de fapt, ajunse, „pe masa de lucru” a episcopului Dr.Demetrie Radu (1862-1920) era de cele mai multe ori „amânarea plății” datornicilor, prin reeșalonarea dobânzilor sau, în cazuri de calamități, mai rare ce e drept, chiar anularea lor. Se bucură de această „grație”, în urma unei petiții înaintate la 16 martie 1914 Episcopiei, țaranul Gavril Venter din Borod. Dar iată cuprinsul acesteia:

„Magnifice Domnule,

Am primit de la Domnul fisc diecezan provocarea pentru regularea împrumutului capitulariu. Cu durere vă aduc la cunoștință Magnificienței Voastre că, pe lângă toată bunăvoința, nu sum în stare a vă satisface datorințele de prezente din cauza crizei generale de bani și a mizeriei ce domnește pretutindeni, evenită (survenită n.n.) în urma erundărilor (erodării terenului n.n.) și vărsărilor de apă din anii trecuți. Productele, sămănăturile din anul trecut toate s-a(u) nimicit; pămînturile mele așezate pe ambele maluri ale fluviului (sic!) toate le-a spălat, sămănăturile le-a noroit și productele le-a nimicit.

Cu sămănăturile am suferit daune enorme, dar acuma altă prăpastie și daună cu vitele: toate pier de călbază (gălbează n.n.) și care mi-au mai rămas nu le putem vinde; avînd temere cumpărătorii, nici cu un prețiu nu să pot vinde. Între aceste împrejurări suntem cu toți economii disperăți. Cu toată stima și umilința, mă rog să binevoiți a mă grația pentru interuzuriu (dobîndă n.n.) restant, să-mi exoperați de la venerabilul Consistoriu un respiriu (o întrerupere a încasării ratelor n.n.) pînă la 1 septembrie (1914 n.n.), deobligându-mă pe atunci fără șezămînt (în sensul de amânare n.n.) a o solvi.

Cu deosebită venerațiune, sum umilit serv. Gavril Venter, Borodul Mare, 16 a III-a 1914”⁷⁶.

Și tot de aceeași „grație” – respectiv de moratoriu la plata ratelor pentru un împrumut mai vechi, de 260 de coroane, se bucură văduva lui Paul Lörincz din amintitul Sfârnaș, peste mai bine de doi ani, adică în plină vreme de război, la 13 decembrie 1916. „În așa stare mizerabilă mă aflu”, scria ea în cererea de „grațiere” sau amânare trimisă *Oficiului administrativ al fondurilor diecezane*, la data amintită mai sus, „încât bucătura de toate zilele nu o am și flămînzesc cît nu se poate, iar la ce mă întinde nu o am, fiindcă tot ce am avut au fost însărcinate la banca din comuna vecină și așa tot folosul afară de ce am avut lipsă, întrucîtva de susținerea mea, dar și aceea numai cam pe a ¼ parte a fost; așadar din nimic nu am putut face bani”⁷⁷. Ea scrie, apoi, referindu-se desigur la „desărcinarea” de datoriile către banca din satul vecin, că în acel moment și-a semănat „locuțul” ce-l are, urmînd ca după coasă să valorifice și fânul din „rât” și ca atare să poată plăti „toate restanțiile, interes după interes”; cu o condiție, însă dacă ar avea noroc să fie amînată cu plățile pînă în luna august 1917. „Altcum nu pot”, scrie femeia în solicitarea sa, aprobată,

⁷⁴ *Ibidem*, f. 73; Vezi Iacob Radu, *Istoria Diezezei...* p. 222-230; Iudita Călușer, *Episcopia Greco-catolică...*, p. 343-349

⁷⁵ D.J.B.A.N., *E.G.C.O.*, Dos. 97, f. 99-100

⁷⁶ *Ibidem*, f. 172

⁷⁷ *Ibidem*, Dos. 98, f. 3

desigur, de Episcopie, „deoarece nimic mobil ce aş putea vinde nu am, afară de vreo trei câini”, și ca atare, „în starea care mă aflu de prezinte nici la un caz nu pot să solvesc nici chiar un filer, ba n-am nici ce să mănânc”⁷⁸.

Când puteau, și făceau acest lucru de multe ori, reprezentanții instituției ecclesiale reeșalonau ratele datornicilor, la execuții silite recurgând doar în cazuri excepționale, și atunci când acestea aveau loc, le aplicau oameni „străini” de biserică, de regulă persoane care cumpărau „polițele” datornicilor. Alteori împrumutul era acoperit, în caz că datornicul și giranții săi decedau sau se mutau din localitate, din „massa” averii rămase de pe urma lor, un caz de acesta fiind al amintitului împrumut de 330 de coroane, luat de Ioan Oșianu în 1911, achitat cum am spus la 20 august 1913, din salariul de profesor pe care nu i se plătitise la părăsirea Beiușului⁷⁹. În timpul războiului acordarea de credite din fondurile Episcopiei s-a rărit în mod drastic. Motivul era că Episcopia, asemenea altor instituții, (ba uneori chiar și particularii), a fost „presată” să „subscrie, la valurile nesfârșite” ale împrumuturilor de război, derulate între 1914-1918, adică să împrumute statul cu sume uriașe, primind în locul lor, acele cunoscute „hârtii de valoare”, care din păcate, mai târziu, au fost răscumpărate „simbolic”, sau la prețuri mici, făcându-le să se transforme „în nimica”, de către Statul român, eredul celui maghiar, după alipirea Transilvaniei la Patria Mamă.

Numai dintr-un singur fond, cel pavelean, la 14 mai 1915 s-a subscris la împrumutul de război, prin „Hittel bank füstkia” din Oradea, suma de 30.000 de coroane, constând în bani cash, plus „libele sau carnete de depunere, în valoare totală de alte 22.500 de coroane, la băncile *Sătmăreana* din Seini, *Someșana*, *Chioreana*, *Hășmașul* și *Silvania*⁸⁰. Dintr-o statistică înaintată Ministerului de finanțe din România, la 9 mai 1921, în numele deținătorilor de hârtii de valoare, elaborate în schimbul sumelor subscrise la împrumuturile de război, rezultă că valoarea celor aparținând Episcopiei greco-catolice de Oradea era de 227.700 de coroane (la care se adăuga o dobândă anuală de 6%), achitarea acestora urmând să se facă în rate, pe o perioadă de 10 ani⁸¹. În acest fel, pierderile bisericii, survenite de pe urma politicii guvernanților din România întregită, se măreau considerabil, determinându-i pe ierarhii săi să-și regândească activitatea managerială, pentru a descoperi noi resurse materiale care să le ajute instituția la îndeplinirea sarcinilor sale de patronat.

ANEXA 1

Prea venerat Consistoriu episcopesc,

Având în vedere indigențele cele multifarii ale timpurilor de acum care îngreunează subzistența vieții profesorilor de la gimnaziul nostru superior greco-catolic din Beiuș, mai ales după ce o parte din aceștia sunt preoți căsătoriți, care trebuie să susțină și să crească familie, - dară și de altcum profesorii, pe lângă îngrijirea despre subținție, mai având și alte spese cu procurarea cărților necesare pentru continua lor calificare, ca referitoriu la aceste să nu fie necesități a suferi lipsă, sperând că de acum înainte ne va concede și starea fondurilor diecezane, am aflat a fire cu scop, ca pre lângă soluțiunea lor fundamentală, în statutele referitoare specificată, începând de la 1 ianuarie 1900 să li se asigneze, din fondul gimnaziului, cuincvenale câte cu 100 florini v(alută) a(ustriacă), computându-se (calculându-se n.n.), pentru profesorii actuali, anii cuincvenalelor de la depunerea examenului special, așa precum arată consemnarea aici % (în copie n.n.) alăturată, - observ, însă, că deși în această consemnare să fie și pentru venitoriu, baza numerării (plătii n.n.) anilor referitori la cuincvenale, care continuativ (permanent n.n.) să o facă directoarele gimnazial în tot anul, cu expunerea totdeauna a anilor de serviciu din rubrica a 4-a, și să o transpună la acest Consistoriu, în un exemplar original și în copie autentică.

⁷⁸ *Ibidem*

⁷⁹ *Ibidem*, Dos. 97, f. 247

⁸⁰ *Ibidem*, Dos. 98, f. 247

⁸¹ *Ibidem*, Dos. 100, f. 180-184

În nex (legătură n.n.) cu aceste(a), din Statutul consistorial (hotărârea consistorială n.n.) de 6 noiembrie anul 1880, nr. 2415, punctul d, referitor la decenalul de 50 de florini, cu 1 ianuarie 1900 înceată de a mai avea valoare, deoarece de la această ziă începând vor primi profesorii cvincvenalul de 100 fl(orini) și nu decenalul de 50 fl(orini). Totodată se dispune că, deși în consemnarea alăturată anii serviciului pentru cvincvenale se comută de la depunerea examenului special, aceasta, însă, se întâmplă numai referitoriu la profesorii fungenți (afilați în funcție) și în această consemnare numiți: pentru acei profesori, însă, care vor intra de acum înainte în oficii (în slujbă n.n.) anii de serviciu se vor computa începând de la 1 ianuarie al aceluia an care va urma după anul în care profesorele va depune, cu succes, examenul pedagogic și va dobândi diplomă de denumire definitivă. Mai adăugăm că, după ce, în virtutea statutelor, din orice augmentare a salariului profesoral 1/3 parte trebuie a o solvi în fondul de pensiuene, urmează că și din această augmentare cvincvenală 1/3 parte, odată pentru totdeauna, trebuie să se solve (alocce n.n.) fondului de pensiuene a profesorilor din Beiuș. Sumele acestor cvincvenale le vor percupia (primi n.n.) profesorii împărțite pe 12 luni și înscrise în chitanțele cu care se primește soluțiunea fundamentale.

(Direcția Județeană Bihor a Arhivelor Naționale, *Fond Episcopia greco-catolică de Oradea*, Dos. 222, f. 94)

ANEXA 2

Venerabile Capitlu

După documentarea adnexă de sub %, prin diregătoriu funduală se atestează că eu am în orașul Beiuș o casă, pământuri și două vii, care în înțelesul documentelor de sub nr. 2 sunt prețuite la 7.580 florini, pământurile după atestatul geometric fac 17 iugăre 1053 stânjeni; pe aceste realități este (un) greumânt întabulat de 1.418 fl(orini) 40 crețari. În parte ca să depurez aceste greumânturi, în parte ca în economia mea să fac investițiile recerute eu am lipsă de un împrumut de 3.000 fl(orini) austrieci. Deci, ca o poporeană a bisericii greco-catolice, vin cu toată onoarea a ruga Venerabilul Capitlu greco-catolic, ca luând în considerațiune acea împrejurare că averile mele sunt în interiorul unui oraș provincial de rangul prim, și că prețul acelora din zi în zi crește, luând în considerațiune că eu voiesc a plăti toate datoriile-mi de până acuma, căpătând a-l întabula în locul prim și că hipoteca se arată îndită, și luând pe urmă în considerațiune că prin împrumutul acesta s-ar ajuta o poporeană a Bisericii greco-catolice, binevoii grațios a dispune ca împrumutul acesta să mi se signeze din fondurile ce sunt sub administrațiunea veneratului Capitlu, eu mă deoblig ca interusurile (dobânda și ratele n.n.) le voi plăti regulat și că casa o voi asigura în contra focului. În urmă, cu toată onoarea voiesc a observa că greumântele ce-s întabulate să se plătească din împrumutul căpătând de-a dreptul creditorilor mei, și suma aceea să nici nu vină la mâna mea. Rămân cu toată onoarea a veneratului Capitlu servă umilită, Catarina Drumar, soția lui Ștefan Costa, locuitor și posesor în Beiuș.

(Direcția Județeană Bihor a Arhivelor Naționale, *Fond Episcopia greco-catolică de Oradea*, Dos. 222, f. 52)